

УДК 821.161.2'06-94Гончар.09

Т. П. Гажа

м. Харків

«Щоденники» Олеся Гончара 1984–1995 років: в діалозі з вічністю

У статті увага зосереджена на щоденникових записах Олеся Гончара, написаних в останнє десятиріччя життя письменника (1984 – 1995 роки). Висвітлено філософські роздуми автора про світ, Україну, її минуле, майбутнє, українську мову й духовність. У статті йдеться про екзистенційне світовідчуття письменника з урахуванням досвіду людини, активного культурного і громадського діяча, його сприйняття природи, розуміння сенсу буття, діалог з читачем.

Ключові слова: О. Гончар, щоденник, записи, Україна, мова, духовність, слово.

Гажа Т. П. «Дневники» Олеся Гончара 1984–1995 годов: в диалоге с вечностью.

В статье внимание сосредоточено на дневниковых записях Олеся Гончара, написанных в последнее десятилетие жизни писателя (1984 – 1995 годы). Освещены философские размышления автора о мире, Украине, ее прошлое, будущее, украинский язык и духовность. В статье говорится об экзистенциальном мироощущении писателя с учетом опыта человека, активного культурного и общественного деятеля, его восприятия природы, понимании смысла бытия, диалоге с читателем.

Ключевые слова: О. Гончар, дневник, записи, Украина, язык, духовность, слово.

Hazha Tetiana. "Diaries" by Oles Gonchar of 1984 - 1995: in dialogue with eternity. The article focuses on the diary entries of Oles Honchar, one of the prominent writers of the second half of the twentieth century, an active cultural and public figure. Records written in the last decade of the writer's life (1984 - 1995).

The article covers philosophical reflections on the world, Ukraine, its past, future, Ukrainian language and spirituality. The views of the author are confirmed by a number of quotations. The philosophical content of O. Honchar's reflections correlates with the existential outlook (the death of loved ones causes him a set of emotions, thoughts, feelings). In many diary entries, loneliness is felt.

In the system of vital values of O. Gonchar, the writer and man - faith in Ukraine, love for Ukraine.

The world of Oles Gonchar in diaries is filled with landscape paintings that reveal his understanding of the homeland, the meaning of life.

The article notes that the powerful words of O. Honchar testify to the experience of a person, who analyzes the events of past years, commented; the author of the diary is in dialogue with the descendants, gives answers to questions.

Attitude to nature O. Gonchar is considered as the most important factor in shaping the views on the world, spirituality and internal wealth of man. From the entries of O. Gonchar's diary, the author appears not to be an indifferent observer. His reflections on reading, seeing, meeting with extraordinary personalities, forced to reflect on life, sometimes, eternity. Entries in the diary of Oles Gonchar are the attitude and thinking of a Ukrainian who always remains. "... how much tragedy in my life, how little I had to experience light days! Is that childhood with its magnanimity and kindness of people of such rare as Grandma?.

Key words: O. Gonchar, diary, records, Ukraine, language, spirituality, word, existential attitude.

Після смерті Олеся Гончара сторінки зі щоденників почали друкуватися в періодичних виданнях «Літературна Україна», «Слово і час».

У 2002 – 2004 роках текст у трьох томах було надруковано у видавництві «Веселка» (упорядкування дружини В. Гончар). Зі змінами та доповненнями у 2008 році «Нові сторінки» зі щоденника, які віднайшлися в родинних архівах, з'явилися на шпальтах «Літературної України» (публікація підготовлена дочкою письменника Людмилою Гончар).

Автентичність подання документальних матеріалів має свої переваги: переконує читача у вірогідності повідомлень, занурює у плин відтворюваного часу. Подій у щоденнику багато: автор залишає в ньому записи про найрізноманітніші факти, орієнтуючись на тодішнє своє усвідомлення їхньої цінності.

На сторінках щоденника Олеся Гончара розкидано багато роздумів про Україну і світ, її минуле й майбутнє, українську мову й духовність. Його хвилює доля рідної мови, він серцем і душею відчував «тривожність ситуації».

Запис від 23.08.1987 р.

«Так тяжко на душі! Нема дня, щоб не відчував у собі цей тягар... Усе довкола цього: якою буде доля нашої мови – доля народу? Невже падає остання надія? Невже мій лист, той крик зболеної душі, так і лишиться криком серед стін глухоти?» [1, с. 159] (лист, адресований М. Горбачову. – Т. Г.).

О. Гончар завжди залишався справжнім захисником української мови. Проникливо звучало його слово з доповідей, виголошених на радіо, міжнародних симпозіумах, інтерв'ю, про що свідчать його багаточисельні записи у щоденнику.

Запис від 23.06.1987 р.

«Прошу допомогти в захисті української мови від чиновницької сваволі. Пояснюю, що мова наша сьогодні потребує конституційного, державного захисту. Не можна допустити, щоб загинула мова, бо то б загинув народ: на цілий народ поменшало б людство і його культура! А якщо не стало б його – навіщо ми?» [1, с. 154].

Мова і духовність для Олеся Гончара – поняття споріднені, неодноразово він застерігає від змертвіння душ.

Запис від 30.03.1994 р.

«Та ще складніше буде – відродити й розбудувати українську духовність. Це праця для багатьох поколінь. Чи стане снаги?» [1, с. 519].

Усвідомлення автором себе як одного з елементів загальнолюдського, причетність до нескінченного потоку буття наближають до вічності й безкінечності, розширюють часопростір приватного життя, індивідуальної людської долі, розсуваючи межі реальності й існування в часі. У записі 23.03.1995 р. читаємо: «Будівничий Всесвіту все розрахував на життя. Нахил орбіти Землі, швидкість обертання, температура Сонця – все розраховано ідеально, для найвищої гармонії життя. Тож бережімо, люди, цю Божу Гармонію!

Закон універсальної пульсації – я знову про це. Якщо було на моєму віку відкриття, то оце воно. Все пульсує – від галактик до серця людини – в цьому основа буття. У всеосяжному ритмі перебуває весь видимий і невидимий світ. Передвічний, кимось заданий Рух, відпливи і припливи, рух планет і найдалших зірок – все підпадає єдиному закону. Пульсація – це життя. Це Бог!» [1, с. 563].

Автора щоденника хвилює невидимий, але відчуваний зв'язок між окремою особистістю і Всесвітом, людиною та універсумом.

Запис від 22.04.1995 р.

«Я наснажуюсь красою неба, красою життя» [1, с. 565].

Екзистенційна свідомість принципово змінює ракурс бачення людини, світу. Як пише В. Заманська, «екзистенція людини вільна від будь-якої детермінації, перебуває у ситуації «сам на сам» із буттям, життям/смертю, власним "Я". «Людина як така» – величина самостійна й самодостатня – і становить основний сюжет літератури екзистенційної приналежності» [4, с. 143].

Запис від 23.08.1987 р.

«Що ми знаємо про себе? Про те, що зостається після нас?» [1, с. 147].

Філософське наповнення роздумів можна співвіднести з екзистенційним світовідчуттям. Смерть близьких людей (друзів, колег) викликає комплекс емоцій, думок, почуттів Олесь Гончара, виявляє авторську позицію. Смерть іншого сприймається як утрата, змалення власного "Я".

Запис від 15.05.1988 р.

«Чому особливо сумно стає на душі, коли цвітуть садки?

Все далеке, все безповоротне озивається...

І все дужче любиш тих, хто вартий любові...» [1, с. 191].

Смерть найближчих людей допомагає досягнути кінечності, коли відбувається «різке зміщення з рівня «вони» на рівень «ти». О. Гончар неодноразово виявляє розуміння цих категорій. Він пише про друзів, які відійшли у вічність (смерть Льоні Коваленка, В. Бережного, Н. Кашук).

Запис від 23.05.1994 р.

«Дедали меншає друзів. Вужчають обрії...» [1, с. 527].

Запис від 08.07.1994 р.

«Майже всі друзі вже десь там, у потойбіччі...» [1, с. 534].

В останні роки життя почало погіршуватись здоров'я О. Гончара, йому доводилось лікуватись і перебувати у медичних закладах Феофанії, Москви. У багатьох записах щоденника відчутна нестерпна самотність.

Запис від 03.06.1988 р.

«Сумне місце Феофанія (лікарня). Я все ще тут. Думаю про тих, наших, що звідси пішли в останню дорогу. Півлітератури пішло. Нове покоління тепер має вирішувати долю літератури... Яким буде воно?» [1, с. 191].

Запис від 08.08.1991 р.

«Багатьох нема... Озирнись довкола – всюди холод, безпісенність, всюди сіріє море самотності» [1, с. 368].

Запис від 27.01.1992 р.

«Якийсь час, більше в молодих літах, були друзі і в літературі – їх уже нема... Зате який нестерпно холодний світ нині огортає тебе!

На всі чотири сторони світу – самотність.

Де та жива відклична душа, що почує тебе!

Тільки небо! Тільки звідти, можливо, прийде підтримка.

Якби тільки втриматись на цих висотах, не впадати у морок відчаю... Молитись!» [1, с. 398].

Запис від 09.12.1993 р.

«... Як мало надійних людей, тих, кому можна вивісти душу!» [1, с. 499].

Сторінки, рядки написаного дають відчуття напруженої нервової наповненості, коли мова йде про Україну, її минуле і майбутнє. Це знаки запитання, підпорядковані його внутрішньому душевному стану.

Запис від 25.06.1993 р.

«Хотілось би прозирнути в майбутнє тисячоліття. Чи буде там Україна, яка нині так змагає, відбороняючи себе перед силами зла? Як мало в нас лицарів!» [1, с. 474].

Запис від 13.07.1991 р.

«Україна для мене – загадка! Триста років її нищили. Руйнували її душу, найкращих синів, її поглинули Соловки та Магадани, злочинний т. зв. «центр» наслав на неї Чорнобиль, а до того витоптував війнами, морив голодом..., – здавалось би, давно цієї України не повинно уже бути на світі, а вона ... а вона живе!» [1, с. 364].

У системі життєвих цінностей О. Гончара – людини й письменника – віра в Україну, любов до України; він вболіває за Україну, її майбутнє.

Запис від 04.07.1995 р.

«Так, життя було суворим, але чи не тому все й перелилося в таку гарячу, таку одержиму любов до

України?!» [1, с. 577].

Р. Лубківський у ювілейній статті про Гончара наголошував: «Мало сказати: Гончар любив Україну. Він жив нею, боровся за неї – усім життям, не відриваючи творче, громадське від глибоко особистого, найсокровеннішого, інтимного. Воскрешав її золоті, не завжди щасливі, трагічні та навіть позначені суспільною анемією сторінки» [5, с. 7].

Із записів щоденника розуміємо, що автор не може бути байдужим спостерігачем. Прочитане, побачене, зустрічі і бесіди з відомими, неординарними особистостями (серед них мати Тереза, патріарх Мстислав), пробуджує думку, примушує замислитись і над життям, і над часом, і над роллю особи у суспільстві.

Запис від 26.09.1993 р.

«І античні мудреці, і українські діди, сягнувши високих літ, напевне думали про одне й те ж саме: про сенс буття, його загадковість, про стосунки людини з вічністю... Але загадки так і лишаються нерозгаданими. Одне стає безсумнівним: бути, жити на світі – це таки ж прекрасно» [1, с. 488].

Світ Олеся Гончара у щоденникових записях наповнений пейзажними малюнками, що розкривають його розуміння людини, батьківщини, смислу життя, уміння побачити й почути голоси птахів, передати музику кожної пори року. Сприйняття природи, зумовлене підвищенням «відчуттям життя», перейшло до сфери найважливішого у розумінні сенсу буття. «Глянь-бо: світ який досконалий! Чому той барвінок цвіте синеньким (серед зелені), а вишня красується білим? Звідки беззахисний їжачок утямив, що для захисту йому треба огорнутись голками? Ластівка в'ється у високості, білка скаче по верховіттях... В усьому – безмір досконалості. В усьому – присутність провидіння, найвищої загадкової сили» [1, с. 565–566].

Ставлення до природи обертається для Олеся Гончара мірою внутрішнього багатства людини, її духовності, розглядається як найважливіший чинник у формуванні поглядів на світ. Він помічає «ластівок над Ботанічним, київський Ботанічний після дощу, лелек, квітки петрового батога».

Запис від 03.08.1991 р.

«Вранці на подвір'ї серед зеленої трави розкрились синенькі квіточки петрового батога... Для мене це найкращі квіти українського літа! Чому я їх так люблю? Нагадують мені рухівський степ, дитинство? Але ж там було так мало радості... Тільки ж, видно, не за самі радощі пережите люблять?» [1, с. 540].

З висоти прожитих літ Олесь Гончар, підсумовуючи написане, зірким поглядом охоплює світ, згадує стежки-дороги.

Запис від 20.03.1994 р.

«Кажуть: життя – коротке... А мені здається таким довгим! Бачу отого солдата-студента в окопі над Россю, а то ж я! І той, що блукає в оточенні десь за Білгородом – і то я. І гину від спраги в холодногорській тюрмі 1942 року, де нас 100 тисяч невільників – теж я. А потім ті фронтові – страшні й чаруючі Альпи... І молода слава «Прапороносців»... І голгофа «Собору»... І госпітальна палата десь на Єнісеї, і Асамблея ООН в Нью-Йорку та Сан-Франциско, і диво правічного секвояного лісу, і шум океану, і ласкавість полтавської Ворскли та місячні розбурхані ночі на Азові та в Айвазовському – все, все це увібрало одне-єдине людське життя... стількох уже нема, а тобі даровано звідати ще одну кончівську провесінь... То як же не повірити в силу Провидіння? Що вона вела та для чогось оберігала тебе? І хоч відчуваєш холод самотності, але будь вдячний Провидінню за все» [1, с. 516].

Записи у щоденнику Олеся Гончара – це світовідчуття і мислення української людини, що завжди залишається собою. Він думає, пише і висловлюється як відверто українська людина. Повернений до власного «Я», автор надзвичайно сприймає навколишній світ: у нього людське буття невідривно пов'язане з природним.

Слово Олеся Гончара справжнє, наповнене красою рідного краю, відчуттям життя. Його слово свідчить про досвід людини, що вірить у непроминальність цінностей, вироблених поколіннями попередників.

Читач щоденника О. Гончара і через два десятиліття відчуває подих того часу. Його турбує трагедія Чорнобиля, екологічні питання.

26 квітня 1994 року, у день чорнобильської дати, Олесь Гончар занотував у щоденнику:

«Маю тисячу аргументів на захист класики, на захист того, що й пізніше було серед такого терору досягнуто, маю в голові і в душі силу ясних думок, але фізично вже знемагаю...»

Де ж та молода Україна, що відгукнеться і прийде на поміч, щоб боронити святе, захищати наше найдорожче» [1, с. 524].

Відійшовши за вічну межу, Олесь Гончар не віддалився від читачів. Зі сторінок щоденника він веде діалог з нащадками, шукає і знаходить відповіді на питання, які виникали постійно. У нього залишалась віра в силу людського розуму, духовної краси.

Література

1. Гончар О. Т. Щоденники: у 3-х т./упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матер. В. Д. Гончар. Київ: Веселка, 2004. Т. 3 (1984–1995) 606 с.
2. Гончар О. Щоденники (Нові сторінки)//Літ. Україна. 2008. 10 квітня С. 7.

3. Дончик В. Мати, небо, сонце – Україна//Слово і час. 1998. № 4–5. С. 8
4. Заманская В. В. Экзистенциальная традиция в русской литературе XX века. Диалоги на границах столетий. Москва: Флинта; Наука. 2002. 304 с.
5. Лубківський Р. А я напишу – Україні!//Літ. Україна. 2008. 10 квітня С. 7.

References

1. Honchar O. T. Shchodennyky: u 3-kh t./uporiad., pidhot. tekstiv, iliustr. mater. V. D. Honchar. Kyiv: Veselka, 2004. T. 3 (1984–1995) 606 s.
2. Honchar O. Shchodennyky (Novi storinky)//Lit. Ukraina. 2008. 10 kvitnia S. 7.
3. Donchuk V. Maty, nebo, sontse – Ukraina//Slovo i chas. 1998. № 4–5. S. 8
4. Zamanskaia V. V. Экзистенциальная традиция в русской литературе XX века. Диалоги на граниках столетий. Москва: Флинта; Наука. 2002. 304 с.
5. Lubkivskiy R. A ya napyshu – Ukraini!//Lit. Ukraina. 2008. 10 kvitnia S. 7.

Гажа Тетяна Павлівна, кандидат філологічних наук, доцент, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна); e-mail: tetjanagazha@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7692-6075>.

Гажа Татьяна Павловна, кандидат филологических наук, доцент, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина (площадь Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина); e-mail: tetjanagazha@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7692-6075>.

Hazha Tetiana, PhD in Philology, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: tetjanagazha@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7692-6075>.